TA'LIM MUASSASALARDA OG`ZAKI NUTQDAGI KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISH TEXNOLOGIYALARI

Yuldashev Sodirboy Jo'rayevich
QDPI Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
Muxammadjonov Shohruh Shuxratjon o'gli
Logopediya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tasviriy faoliyt darslarida og'zaki nutqdagi kamchiliklarni bartaraf etish texnologiyalari masalalari yo'ritilgan.Shu bilan birga muallif kalit so'zlar,xulosa, foydalanilgan adabiyo'tlar ro'yhatini bergan.*

Kalit so'zlar: *Nutq,tasviriy faoliyat, ENB,Aqli zaiflik,Koreksiya.*

Mahlumki, nutq-odamlarning til vositasi bilan aloka bog'lashlaridir. Odam nutq orqali munosabatga kirishib, o'zining bilimlarini faqat yakka tajriba xisobiga emas, balki juda ko'p avlod- ajdodlar tomonidan to'plangan ijtimoiy tarixiy tajriba xisobidan xam boyitadi. Nutq barcha aks ettirish jarayonlari kabi xar bir odamning yakka xayoti davomida o'zlashtiriladi. Bola dastlabki nutqni egallayotgan davrda uning nutqi tovushlarga bo'lgan reaksiyasi juda umumlashgan xarakterga ega bo'ladi. Bolani nutqi rivojlanayotganda, u atrofdagi odamlar muloqoti ta'siri ostida rivojlanib boradi.Kar va zaif eshituvchi bolalar nutqi, lug'at boyligi oshishida va rivojlanishida bir qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. ENB bolalar eshitish analizatori turg'un pasayganligi tufayli ularning nutqida ko'pgina kamchiliklar kuzatiladi, lug'atining kambag'al bo'lishi. gramatik kom'onent rivojlanmagan, gan ichida so'zlarni tashlab ketishi, so'zlardagi tovushlarni tushirib talaffuz etish, so'zlarni o'zaro bog'lay olmaslik, kelishik, so'z yasovchilarni, so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarni ishlata olmaslik, o'xshash jarangli va jarangeiz undoshlarni bir-biri bilan adashtirish shular jumlasidandir.ENB bolalar maktabida ta'lim tizimining bosh maqsadlaridan birini yukoridagi kamchiliklarni bartaraf etgan xolda nutqini muloqot quroli sifatida shakllantirishdir. Nutqini shakllantirish va nutqini logik idrok eta olishni fakatgina nutq o'stirish darslarida emas, balki xar bir darslarda, to'garaklarda lug'at boyligi oshirib boriladi.Birinchi sinfda o'quvchilarga qo'yiladigan talab, nutqiy materialni og'zaki daktilda talaffuz qilish orqali lug'at boyligi oshiriladi.Muloqot malakasini xosil qilish asta-sekin nutq materialini atrofdagi odamlar bilan uzaro bir-birlarini tushunish uchun zarur. Xar bir chorak uchun mavzudan kelib chiqqan xolda nutqiy material beriladi. S.A.Zankovning tahkidlashicha, kar bolalarni tilga o'rgatish ishining maqsadga muvofik sistemasini kommunikativ funktsiyasini amalga oshirish kerakdir. Bunda xar bir yil uchun tuzilgan reja, dastur o'quvchilarning nutq egallashlari amal qilgan xolda o'zlashtiriladi. Xar bir so'z va so'z birikmasi o'zida kommunikativlik masuliyatini olgan bo'ladi. Surdo pedagog o'quv jarayoniga asosiy ta'sir etuvchi shaxsdir, u o'qitishning xar bir bosqichida dastur talabiga asoslangan xolda o'quv jarayonlarini tashkil etadi. Ularga raxbarlik qiladi. Sog'lom bolalar kabi kar va zaif eshituvchi bolalar nutqni egallashni, o'z atrofdagi odamlarga taqlid

qilishdan boshlaydilar. Kar bolalarni taqlidi nutq organlarini xarakatini qurish orqali egallashlariga asoslanadi. Zaif eshituvchi bolalarni nutqga o'rgatishda ularning atrofdagilardan eshitgan so'zlaridan foydalanadilar. Shuning uchun surdo pedagog u nutqiga talabchan bo'lishi kerak. Lekin o'quvchilarning imkoniyatiga qarab so'zlarni qiskartirish, birlashtirish mumkin emas. Bu talablar nutqiy malakani oshirishning xamma turlari uchun qo'llaniladi. Tasviriy faoliyat darslarida kar va zaif eshituvchi o'quvchilar qanday faoliyatga kirisha olar, qanday predmetni chizishlari va qaysi o'quv qurollaridan foydalanish boskichlari albatta surdo'edagog tomonidan nutqiy boshqaridib boriladi. Xar qanday faoliyat bolalarni nutqini aktivlashtirish, shakllantirishga, lug'atini boyitishga qaratilgan.O'qituvchi xar bir dars uchun lug'at tanlashi kerak. Lug'at tuzishdan oldin o'qituvchi sinfdagi o'quvchilarni eshitish darajasini xisobga olishi kerak. Lug'at boyligini oshirish quyidagicha amalga oshiriladi. Nutqni rivojlantirish surdopedagog tomonidan bolalarda predmetning katta-kichikligi, shakli tushunchalari shakllanadi. Tasviriy faoliyatda esa bolalar vazifani amaliy bajarib olingan tushunchalar kengaytiriladi, shaklashtiriladi va mustaxkamlanadi. Xar qanday faoliyat bolalar nutqini aktivlashtirishga, shakllantirishga, lug'atni boyitishga va nutqini mustaxkamlashga qaratilgan. O'qituvchi xar bir dars uchun to'g'ri lug'at tanlashi kerak. Lug'atga 4 predmet iborat so'z va iboralarni kiritish mumkin:So'z va ibora, bajarilayotgan ish faoliyatiga bog'lik ishlatiladigan materialning nomi (loy, kogoz, buyok, yelim, ...) bajarilayotgan faoliyat (lepka, rasm chizish, bo'yash, yopishtirish, shtrixlash, ...) ish qurollarining nomi (qalam, bo'yoq qalam, qaychi, bolg'a).So'z-predmetning nomi va iborasi, bolalar tasvirlayotgan predmet (shar, archa, kugirchok,....)So'z va ibora, bolalarning idrok kilishlari uchun yunaltirilgan xarakat (kuzatib chik, barmoging bilanaylantirib kuzatib chik, 'ay'aslab kurib chik) So'z va ibora, idrok qilish orqali mustaxkamlash (rangning nomi. geometrik formasi, xajmini belgilab olish).Birinchi guruhdagi so'zlarni tasviriy faoliyatda sekin-asta o'zlashtirib boriladi. Ikkinchi guruhda so'z (so'z-predmetning nomi) - tartib bo'yicha bolalar topadilar. Tasviriy san'at faoliyatida so'zlar predmet bilan yangicha bog'lanadi. Uchinchi va turtinchi guruhda so'zlarga alohida axamiyat beriladi. Bolalarning diqqatini predmetga va uning xususiyatiga qaratiladi. So'ngra esa bolalar idrok qilgan obrazi mustaxkamlanadi. Masalan: Tasviriy faoliyatda olma rasmini tasavvur orqali chizish jarayonida o'qituvchi "Olma shar shakliga o'xshaydi. Yuqorisida chuqurchasi bor, chuqurchasida dumchasi bor". Aytilayotgan so'zlar quyiladigan cho'ntakchaga qo'yiladi. Mashg'ulot uchun olingan lug'at aniq ko'rsatilishi lozim. Tasviriy faoliyatda foydalanilayotgan nutq materialining ko'rinishi bolalarga tanish bo'lishi lozim. O'qitishning 1-2 yilida tartibli xar bir mashg'ulotga ikkitadan ortiq yangi so'z berish mumkin emas. O'qitishning keyingi yillarida 3-4 tadan ortiq yangi so'z berish mumkin emas. Aqli zaif bolalar tasviriy faoliyatida o'quvchilarning lug'ati ortadi, nutqi aktivlashtiriladi. Aqli zaif bolalar shaxs sifatida shakllanishlarida nutqning rivojlanish axamiyati katta. Shunday ekan yuqorida aytib o'tganimizdek, xar bir faoliyatda bolalar nutqini rivojlantiriladi. Xar bir tasviriy faoliyat darsida, chizishdan oldin mavzudan kelib chiqqan xolda suhbat, savol javob o'tkaziladi. O'qituvchi sinfda bolalar soni kamligi tufayli, xar bita bola bilan og'zaki muloqotga kirishish, imkoniyatiga ega. O'quvchilar rasm chizishda analiz- sintez kilishga, rasmlarni ajratishga o'rgatiladi. O'quvchilar oldinda, o'tkazilsa, uzun qisqa kabi tushunchalarga ega bo'ladilar. Mavzudan kelib chiqqan xolda

xar bir darsda yangi lug'at va tushunchalarga ega bo'ladilar. Chizish jarayonida xam, o'qituvchi bolalarni savolga tutadi, sen nimani rasmini chizyapsan ? Rangi qanaqa ? nimaga o'xshaydi ? .... shu kabi savolarbilan murojat etib, bolalarni og'zaki nutqini tekshiradi va rivojlantiradi. Ayrim aqli zaif bolalar so'zlari va gaplari bir biriga bog'lanmagan xolda, so'z yasovchi, so'z o'zgartiruvchi, kelishik qo'shimchalarini tashlab gapirishadi, shunda o'qituvchi bolalar nutqini to'g'rilab gapirishga, to'liq gapirishga o'rgatadi. Maxsus maktablarda rasm darslari maxsus dasturlar asosida tuziladi. –Rasm darslari nuksoni bor bolalarning psixofizik kamchiliklarini inobatga olgan xolda olib boriladi. Korrektsiya — to'g'rilash degan ma'noni bildiradi. O'quvchilarda mavjud bo'lgan kamchiliklar ta'lim - tarbiya asosida olib boriladi.Rasm darslarida quyidagi ishlar amalga oshiriladi.rasm chizishga o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi,rasm chizish, yopishtirish (aplikatsiya), yasash, ko'rish xaqida tushuncha berish,rasmni predmet bilan solishtirishga o'rgatish,o'quvchilarga rang, tasvir, shakl, kattalik, fazoviy joylashish xaqida tushuncha berish va ularni tasvirga tushurishga o'rgatish,qo'l motorikasini va xarakat – ko'rish kordinatsiyalarini rivojlantirish.

Xulosa .O'quvchilar bilan rasm darslarida individual xamda kollektiv bo'lib rasm chizish turlari olib boriladi.Rasm darslarida bolalarning estetik didlari rivojlantiriladi, shuningdek rasm chizishda ketma-ketlikka rioya qilish o'rgatib boriladi. Rasm chizishni sistemali olib borishda propedevtik - tayyorlov etapining axamiyati katta. Propedevtik davrning asosiy vazifasi o'qituvchi xar bir o'quvchining qobiliyati va bilish faoliyatini o'rganishdan boshlanadi, chunki rivojlanish nuqsonlari bor bolalarda rivojlanish kompleks buzilgan bo'ladi. Tayyorlov etapi planli ishni o'z ichiga oladi. Bu etapning asosiy maqsadi-sezgilarni shakllantirish va boyitishdir. Bulish faoliyatlariga rasm chizish xam kiradi. Xar bir oddiy predmetni chizishdan oldin, bolalarda diqqatni, ko'rish, taktil va xarakat protsesslarini rivojlantirish uchun tayyorlov etapi olib boriladi. Asosiy vazifa xarakatning nutq bilan birga olib borishiga qaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Solievna, Mirbabayeva Nodira, and Abdusalomova Feruza Shokirjan Daughter. "PROTECTION OF THE RIGHTS OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN OUR REPUBLIC." Science Promotion 1.1 (2023): 51-56.
2. Soliyevna, Mirboboyeva Nodiraxon. "Thoughts about The Stages Of Development Of Oligophrenopedagogy And Mental Retardation." Confrencea 7.7 (2022): 102-105.
3. Mirbabayeva, Nodiraxon, and Sarvinoz Siddiqova Sarvinoz. "AQLI ZAIF BOLANING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TASNIFI." Current approaches and new research in modern sciences 2.6 (2023): 32-36.
4. Islomjon, Haydarov, and Odilova Rushanabonu. "ORAL SPEECH AND ITS DEVELOPMENT FEATURES." Open Access Repository 9.11 (2023): 206-209.
5. Islomjon, Haydarov, and Odiljonova Saminakhan. "DIFFERENTIATION OF SENTENCES IN SCHOOL FOR HEARING IMPAIRED CHILDREN THE CONTENT

AND ORDER OF THE WORK CARRIED OUT ON." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 1071-1075.

6. Islamjan, Haydarov. "FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF HEARING-IMPAIRED STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN SCIENCE." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 536-540.

7. Islomjon, Haydarov. "In this article, the importance of excursions in specialized educational institutions for students with hearing impairments and ways to shape their knowledge of Natural Science through excursions. Information is provided about the corrective-pedagogical o." Onomázein hosts unpublished articles derived from scientific research 1963 (1958).

8. Zhurayevich, Yuldashev Sadirboy. "TECHNOLOGIES FOR ELIMINATING SHORTCOMINGS IN ORAL SPEECH IN LESSONS OF VISUAL ACTIVITY." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 378-382.

9. Jorayevich, Yuldashev Sodirboy, and Mukhammadjonov Shahrukh Shukhratovich. "TECHNOLOGIES OF DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH IN FINE ARTS LESSONS." Academia Science Repository 4.5 (2023): 345-348.

10. Jurayevich, Yuldashev Sodirboy. "PEDAGOGICAL PROCESSES CARRIED OUT WITH CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS OF PRESCHOOL AGE." Science Promotion 1.1 (2023): 75-81.

11. Muhtorova, M. B., and Islomova Zahrohon. "O 'ZBEKISTONDA BOLA HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 130-137.

12. Muxtorova, M. B., and Toshkentbayeva Nafosat. "O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BOLA HUQUQLARI VA ERKINLIKLARINING QONUNIY KAFOLATLARI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 124-129.

13. Muhtorova, Maftuna, and Gulmira Avazxonova. "MAXSUS TA'LIM MUASSASALARIDA BOLA HUQUQLARI VA ERKINLIKLARINI TA'MINLASHNING AMALDAGI XOLATI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 92-97.

14. Muxtorova, M. B., and Muhammadjonov Shoxrux. "O 'ZBEKISTONDA BOLA HUQUQLARINI HIMOYA QILISH ASOSLARI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 87-91.

15. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja. "DEFEKTOLOGLARNI OILA BILAN ISHLASHGA TAYYORLASHDA SHARQ MUTAFFAKIRLARINING QARASHLARI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 104-111.

16. Raxmonovna, Kabirova Zarnigor. "DISGRAFIYADA OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 98-103.

17. Islomjon, Haydarov. "ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR HISSIYOTINING O'ZIGA HOS XUSUSIYATLARI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 112-116.

18. Xovodillayev, Murodjon. "LOGOPEDIK MASHGULOTLARNI TASHKIL ETISHDA O'YINLARNING KORREKSION AHAMIYATI." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 117-123.

19. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja. "Contents of Logopedic Rhythm Exercises Conducted with Children Who Stutter." American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157) 2.1 (2024): 36-39.

20. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja. "Methodology of Memory Development in the Process of Working on the Passive and Active Vocabulary of Children with Undeveloped Speech." American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157) 2.1 (2024): 40-44.

21. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja. "MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQATINING TURLARI VA XUSUSIYATLARI." Confrencea 12.12 (2023): 162-168.

22. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja. "BOLALARDAGI NUTQIY RIVOJLANISHNING BUZILISHLARI VA NUTQNING TOLIQ RIVOJLANMAGANLIGI." Confrencea 12.12 (2023): 102-108.

23. Raxmonovna, Kabirova Zarnigor. "DISGRAFIYADA OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR." INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 3.25 (2024): 98-103.

24. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Babayeva Azizabonu Hamidjonovna, and Ibrokhimova Sarvinoz Anvarjonovna. "TEACHING SPEECH FORMATION TO PRESCHOOL-AGE DYSARTIC CHILDREN." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 52-55.

25. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Havodullayev Murodjon, and Ibrokhimova Sarvinoz Anvarjonovna. "ORIGIN OF DYSLALIA AND WAYS OF ITS ELIMINATION." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 48-51.

26. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, and Babayeva Azizabonu Hamidjonovna. "USE OF WORD FORMATION MODELS IN DYSARTHRIC CHILDREN." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 61-64.

27. Zarnigor, Kabirova, Erkaboyeva Ozoda, and Raimjonova Gulsanam. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALAR IDROKINI TEKSHIRISH YO'LLARI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.

28. Daughter, Husanova Iroda Ulugbek. "LOGOPEDIC WORK WITH DYSARTHRIC CHILDREN." Science Promotion 1.1 (2023): 117-122.

29. Muhammadjonova, Dilafruz. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalardning sezgi va idrok xususiyatlarning o'ziga xosligi." Science promotion (2023).

30. Muhammadjonova, Dilafruz. "ISSUES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TEACHING WEAK HEARING CHILDREN TO WRITE." Science promotion (2023).

31. Muhammadjonova, Dilafruz. "SPEECH DEVELOPMENT OF DEAF CHILDREN." GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) (2023).

32. Islomjon, Haydarov, Nabiyeva Nozimakhan, and Odilova Rushanabobu. "METHODS OF TEACHING PRONUNCIATION TO CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT." E Conference World. No. 3. 2023.

33. Islomjon, Haydarov, and Tursunova Nilufar. "PRONUNCIATION LESSONS FOR HEARING-IMPAIRED CHILDREN." E Conference World. No. 3. 2023.

34. Islomjon, Haydarov. "Excursion Lesson, The Role Of Students With Hearing Impairment In The Study Of Natural Science." Onomázein 62 (2023): December (2023): 1958-1963.

35. Islomjon, Haydarov, and Nabiyeva Nozimakhan. "SYSTEM OF DEVELOPMENT OF AUDITORY PERCEPTION." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 1096-1101.

36. Islomjon, Haydarov. "PERIODS OF TEACHING PRONUNCIATION." Open Access Repository 9.11 (2023): 221-224.

37. Islomjon, Haydarov, and Odilova Rushanabonu. "ORAL SPEECH AND ITS DEVELOPMENT FEATURES." Open Access Repository 9.11 (2023): 206-209.

38. Murodjon, Xovodillayev, D. Abdurazoqova, and Ortiqov Muhtorilla. "9-13 YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARDA BOG'LANGAN NUTQNI SHAKLLANTIRISH ISHLAR TIZIMI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.

39. Xovodillayev, M. X., and Nazorova Qizlarxon. "NUTQ NUQSONLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH ISHLARINI TASHKIL ETISH." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.

40. Xovodillayev, M. X., Qodirov Dilyor, and Xudoyberdiyev Javohir. "OG'IR INTELEKTUAL NUQSONGA EGA BOLALARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023

41. Oppakhho'jayev, Son Of Khojikhuja Azimjon. "Technologies For Developing Inclusive Readiness Of Families Based On A Competent Approach." Asian Journal Of Multidimensional Research Issn: 2278-4853.

42. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja. "Inclusive Education System Progress of the Process." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 199-206.

43. Azimjon o'g, Oppoqxo'jayev Xojixuja, and Muxammadjonov Shohruhbek Shuxratbek o'g'li. "INKLYUZIV TA'LIMNING HUQUQIY-ME'YORIY ASOSLARI." Science Promotion 1.1 (2023): 50-57

44. Turgunovna, Yuldoshova Dilbar, and Oppoqxo'jayev Xojixuja Azimjon o'g. "Pedagogical Mechanism Of Preparing Future Teachers For Professional Competence Formation." Onomázein 62 (2023): December (2023): 2186-2191.